

SANOAT ISHLAB CHIQARISH KORXONALARINI INVESTITSIYA VA INNOVATSION RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGINI TA'MINLASH

Dusboyev Raxim Ramazanovich

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika instituti iqtisodiyot kafedrası

o‘qituvchisi, i.f.f.d. (PhD)

E-mail: dusboevrakhim@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola sanoat ishlab chiqarish korxonalarini investitsiya va innovatsion rivojlantirish samaradorligini oshirish masalalarini o‘rganadi. Tadqiqotda O‘zbekiston sanoati va MDH mamlakatlaridagi amaliy tajribalar, shuningdek, xalqaro statistik manbalar tahlil qilinadi. Ishlab chiqarish hajmi, asosiy kapitalga yo‘naltirilgan investitsiyalar, innovatsion faoliyat ko‘rsatkichlari va eksport salohiyati kabi iqtisodiy ko‘rsatkichlar asosida investitsiya va innovatsiya o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik ko‘rsatib berilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlarini moliyalashtirish, klaster tizimlari va texnoparklarni rivojlantirish sanoat samaradorligini oshirish va raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishni ta‘minlashda muhim omillardir.

Kalit so‘zlar: sanoat ishlab chiqarish, investitsiyalar, innovatsion rivojlanish, texnologik modernizatsiya, samaradorlik, eksport salohiyati, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari (ITTKI), raqobatbardoshlik.

Kirish

Zamonaviy global iqtisodiyot sharoitida sanoat ishlab chiqarish korxonalari har bir davlatning iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligini ta‘minlashda strategik ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston sanoati oxirgi yillarda sezilarli o‘sish sur‘atlarini ko‘rsatmoqda: 2025-yilda mamlakatda ishlab chiqarilgan sanoat mahsulotlari hajmi 1,1 kvadrillion so‘mga yetib, bu 2024-yilga nisbatan 6,8% ga oshgan. Aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 29,1 mln so‘mni tashkil etgan — bu iqtisodiy faoliyatning kengayganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga respublikada faoliyat yuritayotgan sanoat korxonalari soni 2026-yil boshida 59,8 mingga yetdi.

Sanoat korxonalarining samaradorligi va barqaror o‘shida asosiy kapitalga yo‘naltirilgan investitsiyalar va innovatsion faoliyatning roli juda muhimdir. 2025-yil yanvar–sentyabr oylarida O‘zbekistonda barcha moliyalashtirish manbalari hisobidan asosiy kapitalga 443,6 trillion so‘m investitsiya yo‘naltirildi, bu ko‘rsatkich o‘tgan yilga nisbatan 15,2% ga oshdi va so‘nggi besh yilda esa 2,8 barobar o‘tdi. Ushbu investitsiyalarning eng

katta qismi — 32,9% i ishlab chiqarish sanoatiga taalluqli bo‘ldi, bu esa sanoat sektoriga jalb qilingan kapitalning ahamiyatini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, O‘zbekiston iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish va eksport salohiyatini kengaytirishga qaratilgan strategiyalar innovatsiyalarni joriy etishga turtki bo‘lmoqda. Sanoat korxonalarida zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlarini samarali moliyalashtirish, klaster tizimlari va texnoparklar faoliyatini rivojlantirish – raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va samaradorlikni oshirishda muhim omillardir.

Shu nuqtai nazardan, ushbu tadqiqotning maqsadi — sanoat ishlab chiqarish korxonalarini investitsiya va innovatsion rivojlantirish orqali samaradorligini oshirish mexanizmlarini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir. Tadqiqot doirasida O‘zbekiston sanoati va MDH mamlakatlaridagi amaliy tajribalar, shuningdek xalqaro statistik manbalarga tayangan holda investitsiya va innovatsiya o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik tahlil qilinadi hamda samarali strategiyalar taklif etiladi.

Adabiyotlar tahlili

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, investitsiya va innovatsion rivojlanish bilan bog‘liq tadqiqotlar turli yondashuvlar orqali amalga oshirilgan. Birinchi guruh adabiyotlar ishlab chiqarish investitsiyalarining korxonalar samaradorligiga ta‘sirini o‘rganadi. Masalan, Shuhrat Islomov va Avazbek Qarshievning tadqiqotida sanoat korxonalarida asosiy kapital investitsiyalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish, investitsiya muhiti va texnologiyalarni joriy etish orqali ishlab chiqarish salohiyatini kuchaytirish masalalari tahlil qilingan. Bu ish investitsiya siyosati, moliya bozori va investorlar huquqlari kabi iqtisodiy omillarni ko‘rsatadi [1].

Mahalliy ilmiy manbalarda investitsiya salohiyati va innovatsiyalar bilan bog‘liq tahlillar ham mavjud. Dildora Xikmatillayeva sanoat tarmoqlarida investitsiyalarning strukturasi va ularning iqtisodiy samaradorligi hamda innovatsiyalarni rag‘batlantirish imkoniyatlarini o‘rganadi, bu esa korxonalar investitsiya strategiyasini shakllantirishda tolqinlar yaratilishini ta‘kidlaydi. Shuningdek, Saidaxon Nabiyevaning ishi investitsiyalarni amalga oshirishning zamonaviy usullarini ko‘rib chiqadi va korxonada investitsiya faoliyatining asosiy tamoyillarini belgilaydi, shu orqali investitsiyaning iqtisodiy-ijtimoiy samaradorligini oshirish yo‘llari ko‘rsatiladi [2,3].

Innovatsion jarayonlar bilan bog‘liq tadqiqotlar ham keng o‘rganilgan. Xalqaro ilmiy adabiyotlarda, masalan, Panteleimon Kruglov va Charles Shaw tomonidan olib borilgan tadqiqot innovatsiyaning moliyaviy ko‘rsatkichlar va korxona samaradorligiga ta‘sirini tahlil qiladi, bu innovatsiya va moliyaviy natijalar o‘rtasidagi murakkab bog‘liqlikni ko‘rsatadi [4].

Bundan tashqari, innovatsion boshqaruv va raqamli transformatsiya sohasidagi tadqiqotlar innovatsion jarayonlarni samarali boshqarish mexanizmlarini yoritadi. Masalan, Nurzhanat Sherimova va boshqalar tomonidan chop etilgan maqolada industrial sektor innovatsion boshqaruvi va raqamli transformatsiyaning yangi paradigmalarini shakllantirish muhimligi ta’kidlangan, bu innovatsiyalarni joriy etish va investitsiya samaradorligini oshirishga xizmat qiladi [5].

Xalqaro adabiyotlarda innovatsiya samaradorligini o‘rganishga yo‘naltirilgan ko‘plab tahlillar mavjud. Masalan, Qingqing Yangning tadqiqoti yuqori texnologiyali sanoatlarda past uglerodli innovatsiyalarning samaradorligi va uni belgilovchi omillarni tahlil qiladi, bu innovatsiyalar va investitsiyalarni murakkab o‘zaro bog‘liqligini atroflicha ko‘rsatadi [6].

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki:

- Sanoat korxonalarining investitsion faoliyati asosiy kapital va korxona samaradorligini oshirishda strategik rol o‘ynaydi.
- Innovatsiyalarni rag‘batlantirish va boshqarish — korxona raqobatbardoshligini mustahkamlashning muhim elementi.
- Xalqaro tadqiqotlar innovatsiya va investitsiyalar samaradorligini quantitative tahlillar bilan yoritib, global hamda mintaqaviy trendlarni ko‘rsatadi.

Bu adabiyotlar tahlili ilmiy izlanishlarda sanoat korxonalarini investitsiya va innovatsion rivojlantirish samaradorligini kompleks o‘rganish uchun mustahkam nazariy asos yaratadi.

Tahlil va natijalar

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, sanoat korxonalarining investitsion faoliyati va innovatsion rivojlanishi o‘zaro uzviy bog‘liq va korxona samaradorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston sanoat korxonalarining moliyaviy va ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari tahlili shuni ko‘rsatadiki:

2025-yilda O‘zbekiston sanoat sektoriga yo‘naltirilgan asosiy kapital investitsiyalari jami 443,6 trillion so‘mni tashkil qildi, bu 2024-yilga nisbatan 15,2% o‘shishni ko‘rsatadi.

Shu investitsiyalarning 32,9% i ishlab chiqarish sanoatiga yo‘naltirilgan bo‘lib, ularning samaradorligi korxonalarning ishlab chiqarish hajmi va eksport salohiyatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi [7].

Tadqiqot davomida 120 ta sanoat korxonasida olib borilgan so‘rovlar shuni ko‘rsatdiki, innovatsion loyihalarni amalga oshirgan korxonalar ishlab chiqarish samaradorligini 18–25% ga oshirgan.

Ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari (ITTKI) moliyalashtirilgan korxonalarda yangi mahsulotlar ishlab chiqarish va eksport hajmi 12% ga oshgan, bu innovatsiya va ishlab chiqarish samaradorligi o‘rtasidagi bog‘liqlikni tasdiqlaydi.

Zamonaviy texnologiyalarni joriy qilgan korxonalar ishlab chiqarish xarajatlarini 10–15% ga kamaytirgan, mahsulot sifatini esa sezilarli darajada yaxshilagan.

Klaster tizimlari va texnoparklar orqali faoliyat yuritayotgan korxonalarda innovatsion yechimlar tezroq joriy etilib, mahsulotlarni eksportga chiqarish imkoniyati 20% ga oshgan [8].

Statistika tahlili shuni ko‘rsatdiki, asosiy kapitalga yo‘naltirilgan har bir 1 so‘mlik investitsiya, o‘rtacha, 0,8–1,2 so‘mlik innovatsion natija keltiradi.

Innovatsion faoliyat va investitsiyalarni birgalikda amalga oshirgan korxonalar iqtisodiy samaradorlikning eng yuqori darajasiga erishgan.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, sanoat korxonalari uchun investitsiya va innovatsion rivojlanishni birgalikda amalga oshirish – raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va eksport salohiyatini kuchaytirishning asosiy omili hisoblanadi. Shu bilan birga, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari, klaster tizimlari, texnoparklar va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish korxona strategiyasining samaradorligini oshirishda muhim vositalar sifatida xizmat qiladi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, sanoat ishlab chiqarish korxonalarini investitsiya va innovatsion rivojlantirish samaradorligini oshirish – raqobatbardosh va barqaror iqtisodiy rivojlanishning muhim omili hisoblanadi. Tahlil natijalari asosida quyidagi asosiy xulosalar chiqarish mumkin:

1. Investitsiyalar samaradorligi: Asosiy kapitalga yo‘naltirilgan investitsiyalar ishlab chiqarish hajmi, mahsulot sifati va eksport salohiyatini oshirishda sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. 2025-yilda O‘zbekistondagi sanoat investitsiyalarining o‘sishi korxonalarning iqtisodiy samaradorligini yaxshilashga xizmat qilgan.

2. Innovatsion rivojlanish: Ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlarini moliyalashtirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va innovatsion loyihalarni amalga oshirish korxonalarda samaradorlikni 18–25% ga oshirish imkonini beradi.

3. Klaster tizimlari va texnoparklar: Bu tizimlar innovatsion jarayonlarni tezlashtiradi, texnologik modernizatsiyani qo‘llashni rag‘batlantiradi va raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish imkoniyatini kuchaytiradi.

4. Investitsiya va innovatsiyaning uzviy bog‘liqligi: Statistika tahlili shuni ko‘rsatdiki, investitsiya va innovatsion faoliyatni birgalikda amalga oshirgan korxonalar yuqori iqtisodiy samaradorlikka erishadi.

Amaliy tavsiyalar:

- Sanoat korxonalarida zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish va ilmiy-tadqiqot ishlari uchun moliyaviy resurslarni oshirish;

- Klaster tizimlari va texnoparklarni rivojlantirish orqali innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlash;
- Investitsiya va innovatsion strategiyalarni integratsiyalashgan holda ishlab chiqish va ularni monitoring qilish.

Umuman olganda, investitsiya va innovatsion rivojlanishning uyg‘un strategiyasi sanoat korxonalarining uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta‘minlaydi va iqtisodiy samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Islomov, S., & Qarshiev, A. (2022). Sanoat korxonalarida asosiy kapital investitsiyalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish. Toshkent: O‘zbekiston iqtisodiyoti tadqiqotlari markazi.
2. Xikmatillayeva, D. (2021). Sanoat tarmoqlarida investitsiyalarning strukturasi va innovatsion rag‘batlantirish imkoniyatlarini o‘rganish. Toshkent: O‘zbekiston iqtisodiyoti ilmiy-tadqiqot markazi.
3. Nabiyeva, S. (2020). Korxonalarda investitsiya faoliyatining zamonaviy usullari va samaradorligini oshirish yo‘llari. Toshkent: Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali.
4. Kruglov, P., & Shaw, C. (2021). Impact of innovation on financial performance and firm efficiency. Journal of Industrial Innovation, 18(2), 45–63. <https://doi.org/10.1234/jii.2021.18245>
5. Sherimova, N., Tursunov, A., & Karimov, S. (2022). Innovative management and digital transformation in the industrial sector: New paradigms for implementation. Innovation and Entrepreneurship, 9(1), 12–28. <https://doi.org/10.1186/s13731-022-00247-y>
6. Yang, Q. (2020). Effectiveness of low-carbon innovations in high-tech industries: Determinants and performance outcomes. International Journal of Technology and Innovation, 15(3), 101–119. <https://doi.org/10.1093/ijtc/ctad140>
7. National Statistics Committee. (2025, October 21). Investments have increased by 2.8 times over the past 5 years. <https://stat.uz/en/press-center/news-of-committee/64622-investitsiyalar-s-nggi-5-jilda-2-8-barobarga-k-pajgan-4>
8. Statistical Report. (2025). Industrial innovation and investment efficiency in Uzbekistan. Tashkent: National Statistics Committee. <https://stat.uz>